

Osim ovih sedam poglavlja, uvoda i pogovora knjiga sadrži opširne bilješke na kraju svakog poglavlja te brojne priloge plakata, fotografija, pozivnica, pravila i programa priredbi.

Zlatko Virc je prvi povjesničar koji je pristupio sustavnom prikupljanju i obradi publiciranog i slikovnog materijala za povijest sokolske organizacije. Nastanak i djelovanje Hrvatskog sokola malo je istraženo i obrađivano, a posebice je malo istraživano rad sokolskih organizacija u sjeveroistočnoj Hrvatskoj. Ova knjiga je dobrodošao prilog daljnjoj povijesti *Sokola* te predstavlja začetak istraživanja koje bi na temelju arhivskog gradiva i tiskanog materijala rasvijetlilo pojam, ulogu i djelovanje sokola na hrvatskom području.

Zdenka Baždar

F. William ENGD AHL, *Stoljeće rata. Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, AGM, Zagreb, 2000., 420. str.

S približavanjem prijelaza stoljeća sve je veći broj stručnih, a naročito popularno-znanstvenih knjiga o pojedinim aspektima stoljeća na izmaku. Knjiga *Stoljeće rata* F. W. Engdahla pripada drugoj kategoriji, ali će zacijelo svojom tematikom privući publiku različitih struka (povjesničare, ekonomiste, geopolitičare...) i interesa.

Autor je svjestan nekonvencionalnosti iznesenih teza i njihovog mogućeg utjecaja na čitatelja pa u "Predgovoru hrvatskom izdanju" (9.-11.) i "Predgovoru" (12.-14.) objašnjava što je time htio postići, a što ne. Pritom izričito naglašava da mu nije cilj izazvati pesimizam običnih ljudi ili netrpeljivost prema pojedinim narodima i državama, nego ukazati na zajedničku nit koja povezuje naizgled nespojive događaje. Prosudbu o tome koliko je knjiga uvjerljiva i hoće li prihvatiti pojedine teze ili ne, autor prepušta svakom pojedinom čitatelju.

Glavnina je knjige posvećena 20. stoljeću, ali F. W. Engdahl ukazuje na pojedine događaje tijekom cijelog 19. st. čije su se dalekosežne posljedice osjećale i nakon stotinu godina. Unatoč tome, snalaženje u knjizi nije problematično jer ga, osim kronološkog redosljeda, dodatno olakšava podjela na jedanaest poglavlja, a svako je poglavlje podijeljeno na nekoliko potpoglavlja.

Prvo poglavlje pod nazivom "Tri stupa Britanskog Carstva" (15.-30.)⁷ vraća nas sve do Napoleonova poraza i Bečkog kongresa 1814.-1815. god. kada su, prema Engdahlovu mišljenju, postavljeni temelji istinske moći Britanskoga Carstva. Zlatni standard britanske funte zasnovan na velikim količinama zlata preuzetim u ime pobjede, doveo je do formiranja osnovnog cilja britanske vanjske politike tijekom cijelog 19. st. - kako uspostaviti kontrolu nad što većim količinama svjetskih zaliha zlata. Tri su "stupa" bila presudna za osiguranje britanske premoći nad ostatkom svijeta. Prvi od njih je prevlast na moru, a time i u svjetskoj pomorskoj trgovini. Drugi je neupitna dominacija u međunarodnom bankarstvu, a treći dominacija na području glavnih svjetskih sirovina (pamuka, metala, kave, ugljena i krajem stoljeća nafte). Drugi ključni trenutak iz 19. st., a presudan za povijest 20. st., donošenje je Carinske izjave (*Statement of Principle*) 1820. god., kojom se prvi put popustilo bankarskim interesima, a zasnovala se na tzv. "apsolutnoj slobodnoj trgovini". Britanski je

⁷ Potpoglavlja: Carstvu je potrebna nova strategija; "Slobodna trgovina" i sredstva britanske moći; Britansko "neformalno carstvo"; Velika kriza iz 1873. godine.

Parlament 1846. god. ozakonio ovu izjavu opozivom "Zakona o žitu" (*Corn Laws*), čime je sve krenulo nizbrdo, prema autorovu mišljenju, ne samo u britanskoj nego i u svjetskoj povijesti. Najdrastičnija posljedica ove odluke bilo je izbijanje Prvog svjetskog rata, dok ostale, manje krvave, nećemo ovdje niti spominjati.

U drugom se poglavlju pod nazivom "Granice su povučene: Njemačka i geopolitika 'Velikog rata'" (31.-42.)⁸ uspoređuju dva velika gospodarstva, njemačko i britansko, nakon 1873. god. kada je Njemačka shvatila, poučena ekonomskom krizom, da ne smije slijediti britanski gospodarski model. Njemačka se tada okrenula obliku nacionalne strategije ulažući u znanost, tehnologiju i obrazovanje, te se na taj način uoči Prvog svjetskog rata uzdigla među najjače industrijske zemlje Europe, a time i svijeta. Pad Berlinske burze 1891. god. izravno je u Njemačkoj utjecalo na donošenje najoštrijih zakona toga doba kako bi se spriječila financijske špekulacije, što je urodilo povlačenjem londonskih bankarskih mudrih s njemačkog tržišta. Međutim, sve je bilo u redu dok Nijemci nisu izgradili moderniju mornaricu nego što je bila britanska.

Ova dva poglavlja mogu se uvjetno nazvati i opsežnijim uvodom, jer se tek u trećem poglavlju "Počinje globalna bitka za kontrolu nafte" (43.-64.)⁹ spominje "crno zlato" koje je inspiriralo autora. God. 1882. "kamenno ulje" imalo je malu tržišnu vrijednost i uglavnom je služilo za izradu svijeća, jer motor s unutrašnjim sagorjevanjem gotovo nitko nije shvaćao ozbiljno. Stoga ni ne čudi što su suvremenici smatrali britanskog admirala lorda Fishera, zagovornika prelaska na naftni pogon umjesto ugljena na brodovima, ekscentričnim sanjarom, iako su ruski parobrodi na Kaspijskom jezeru već koristili naftno gorivo zvano "mazut". Britanske tajne službe i Vlada shvatili su vrijednost novog goriva tek oko 1905. god. kada su se pobojali da će neku drugu zemlju privući neiskorištene zalihe nafte u Perziji i u Arapskom zaljevu, područjima tako blizu "najdragocjenijeg britanskog izvora pljačke - Indiji". Koristeći se lukavstvom Britanija je uspjela osigurati prvi veliki izvor nafte 1905. god..

Značajno poboljšanje njemačko-turskih odnosa krajem 90-tih god. 19. st. rezultiralo je potpisivanjem ugovora o izgradnji željezničke pruge Berlin-Bagdad 1899. god. čime je potencijalno otvoreno veliko tržište za prodaju njemačkih industrijskih proizvoda. Naravno, Britanija se oštro protivila ostvarenju tih planova koji bi direktno ugrozili njene strateške interese. Kako bi ih očuvala bila je spremna na sve. Stoga je pojačala utjecaj na Srbiju, što je nešto kasnije dovelo do Balkanskih ratova, i prisilila je 1901. god. Tursku da prepušti Britaniji protektorat nad Kuvajtom. Tako je, prema Engdahlu, posijano sjeme netrpeljivosti na Bliskom istoku koje je urodilo događajima iz 1990-tih godina. Ali, prije toga dogodio se Prvi svjetski rat. Ovdje ćemo samo napomenuti kako će, pretpostavljamo, autorovo viđenje događaja koji su prethodili ratu iznenaditi mnoge i potaknuti na razmišljanje, jer se znatno razlikuje od uobičajenih mišljenja.

Poglavlje "Nafta postaje oružje, a Bliski istok bojno polje" (65.-84.)¹⁰ obrađuje već spomenuti rat. Međutim, ovdje se ne nižu velike bitke, kao što je uobičajeno u historiografiji, već se prate zakulisne igre bankarskih moćnika potaknute zlatom i "crnim zlatom". Najmanje očekivanu činjenicu o ratu autor iznosi već u prvoj rečenici koja se ukratko svodi na to da je državna riznica Britanskog Carstva uoči kolovoza 1914. god. bila u bankrotu. Zabranom plaćanja u zlatu (zlatnim i srebrnim polugama) i uvođenjem novčanica Engleske

⁸ Potpoglavlja: Njemački "Wirtschaftswunder"; Berlinska bankarska panika; Potreba gradnje brodarske i željezničke infrastrukture.

⁹ Potpoglavlja: Britanski admiral vidi dalje od ulja za svijeće; D'Arcy shvaća tajnu gorućih stijena; Željeznicom od Berlina do Bagdada; Novi Dreadnaughti; Sudbonosni put u Pariz Sir Edwarda Greya; Fašoda, Witte, veliki projekti i velike pogreške.

¹⁰ Potpoglavlja: Bankrotirana Britanija ide u rat; Nafta u Velikome ratu; Engleski tajni rat na Istoku; "Dvaput prodali istog konja"; Čudno pismo Arthura Balfoura lordu Rothschildu; Balfour podržava novi koncept Carstva.

banke Vlada je uspjela financirati kupnju hrane i ratnog materijala za početak rata, ali je poslije bilo nužno uzimati kredite od njujorškog koncerna Morgan. Obje strane shvatile su važnost nafte u budućem gospodarskom napredku, ali je Engleska ipak imala značajnu prednost jer je ranije krenula u osvajanje naftnih polja. Engleski stratezi nazvali su to "Velikom igrom" i na njoj su temeljili stvaranje novog svjetskog poretka pod vodstvom Britanije. Koristeći slabost svoje saveznice Francuske, Britanija je osigurala vojnu prevlast na Srednjem istoku i spremno je ponudila zemlju za stvaranje židovske države. Autor u tom činu ističe dva cilja Britanije, koji naravno nemaju nikakve veze s ljudskom samilošću nego su, prema njemu, bliže cinizmu. Na prvom je mjestu ogromna važnost tog područja za očuvanje strateških interesa Britanije, a ujedno je zadovoljan lord Rothschild čiji su im novci neophodni.

U poglavlju "Zajednički i oprečni ciljevi: anglo-američka borba za hegemoniju nad naftom" (85.-108.)¹¹ obrađuje se nastojanje Britanskog Carstva da zadrži primat u svijetu, unatoč tome što je izvojevalo pobjedu novcem posuđenim od američkih bankarskih kuća. Britanski jamac svih kredita za kupnju ratnog materijala od 1915. god. bila je privatna bankarska kuća J. P. Morgan & Co., a ubrzo je Britanija postala jamac za sve kredite Francuske, Italije i Rusije. Ulozi su bili vrtoglavi i stoga su međunarodni bankarski i industrijski krugovi Sjedinjenih Država, predvođeni Morganom, vršili pritisak da Sjedinjene Države uđu u rat. Nakon rata odlučili su da neće više biti "poslušni učenici Londona" što je tijekom 1920-tih dovelo do sukoba s londonskim Cityjem. U tom su sukobu, prema Engdahlu, začeci Drugog svjetskog rata.

Lukavi i povremeno nemilosrdni potezi britanske tajne službe, koja nije prezala ni pred čim (ni ubojstva im nisu bila strana) kako bi sačuvala *status quo* u odnosu na mlađeg partnera, tema su poglavlja "Englezi i Amerikanci zbijaju redove" (109.-139.)¹². Iako su povremeno izbjicali sukobi između britanskih i američkih interesa, obje su strane bile jednodušne u nastojanju da izvuku što više koristi putem njemačkih ratnih reparacija i preuzmu potpunu financijsku kontrolu nad Njemačkom. Dawesov plan za naknadu štete autor naziva planom "organizirane pljačke od strane međunarodne bankarske zajednice, koju su predvodili London i New York". U posljednjem potpoglavlju potanko su opisani potezi moćnika da izazovu odgovarajuću klimu u Njemačkoj i pronadu pravog čovjeka koji će osigurati plaćanje njemačkog duga "do posljednjeg pfeniga". Tako je na vlast došao Hitler.

Poglavlje "Nafta i novi svjetski poredak iz Bretton Woodsa" (141.-171.)¹³ obrađuje uspostavljanje "posebnih odnosa" između Britanije i Amerike nakon Drugog svjetskog rata. Britansko je Carstvo bilo u raspadu i potpuno ovisno o pomoći Sjedinjenih Američkih Država, a Sjedinjene su Države bile svjesne da trebaju ogromno svjetsko iskustvo Britanije i suradnju Londona. Iz ratnih veza izravno je nastala američka CIA (*Central Intelligence Agency*) te niz tajnih institucija američke Vlade uz pomoć i po uzoru na britanske tajne službe. Sporazumom u Bretton Woodsu 1944. god. uspostavljen je sustav za osiguravanje anglo-američke hegemonije na svjetskom tržištu nafte. Engdahl navodi tri stupa novodogovorenog svjetskog poretka. Prvi je stup Međunarodni monetarni fond, drugi Svjetska

¹¹ Potpoglavlja: Morgan financira britanski rat; Njujorške banke postaju prijetnjom londonskom Cityju; Engleska kreće u osvajanje nafte; Churchill i Arapski ured; Bitka za kontrolu Meksika; Tajna britanske kontrole nad naftom.

¹² Potpoglavlja: Konferencija u Genovi; Sinclair i američka ponuda; Njemačka nastoji zaobići Britance; Vojna okupacija Ruhrske pokrajine; Stvarni uzroci weimarske hiperinflacije; Anglo-američka crvena crta; Deterdingov, Montagu Normanov i Schachtov "projekt Hitler".

¹³ Potpoglavlja: Iz pepela rata izranja "novo carstvo"; Dolarski standard, veliki naftaši i njujorške banke; Marshallov plan oblikuje poslijeratnu naftnu hegemoniju; Moć američkih banaka povezanih s američkim naftnim kompanijama; Mohammed Mossadegh preuzima anglo-američku naftnu kompaniju; Pokušaj Italije da se osamostali u pogledu nafte i razvitka; Mat-teiev odvažni razvojni poticaj.

banka, a treći Opći sporazum o carinama i trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade - GATT*) sa zadaćom da podešava program "slobodne trgovine". Uspostavljen je monetarni sustav nazvan Zlatnim, kojim su monete svih zemalja članica bile vezane uz američki dolar. Osim toga, utvrđena je službena vrijednost dolara na razini od 35 \$ za finu uncu (31,1035 g) zlata. Upravo će ove dvije posljednje odredbe uzrokovati velike financijske malverzacije i namjerno izazivanje ekonomskih kriza. A kakva je sudbina našla one koji su se pokušali oduprijeti anglo-američkom sustavu možete vidjeti na primjeru Enrica Matteia, direktora talijanskog naftnog poduzeća AGIP (*Azienda Generale Italiana Petroli*).

Kakve bi posljedice pogodile Britaniju zbog suradnje Njemačke i Francuske 1960-tih i što su sve Britanci učinili kako bi otklonili prijetnju, tema je osmog poglavlja "Krizna funte i prijetnja Adenauer - De Gaulle" (173.-208.)¹⁴. Uz to je autor pomoću analize materijala utrošenog za izradu jednog automobila na vrlo slikovit način prikazao pogoršanje stanja u američkoj industriji. Industrija je bila u lošem stanju radi otjecanja novca u inozemstvo gdje su se na lakši način mogli steći veći profiti. Tako je stvoreno Europsko dolarsko tržište koje autor naziva "karcinomom koji će, krajem 1970-tih godina, dovesti u pitanje opstanak cijelog organizma - svjetskog monetarnog sustava". Autorovo viđenje američke povijesti 60-tih i 70-tih god. 20. st. iznenadit će mnoge, a mi ćemo ovdje spomenuti samo jedan segment. Pokret Hippyje, koji se javio sredinom 60-tih godina, posljedica je tajnog projekta CIA-e s halucinantnim drogama koje mijenjaju um.

Deveto poglavlje "Upravljanje svjetskom ekonomijom u naopakom smjeru: tko je zapravo kreirao naftne udare 1970-tih godina?" (209.-240.)¹⁵ bilo bi zanimljivo uporediti s Kissingerovom "Diplomacijom" obzirom da se ovdje obrađuju njegovi konkretni potezi ili potezi čiji je on glavni idejni pokretač. Autor smatra da je glavna značajka američke politike pod Kissingerovim vodstvom kontroliranje, a ne razvijanje, gospodarstava širom svijeta. Glavnim je prioritetom postalo smanjenje stanovništva u zemljama u razvoju, a ne transfer tehnologije. Ovdje saznajemo čijim je interesima odgovaralo izazivanje prvog svjetskog naftnog šoka iz 1973./74. god., te kakve je posljedice izazvao u SAD. Autor Pokretu zelenih daje novu dimenziju, jer za njega ne pretstavlja ništa drugo do načina očuvanja interesa naftnih koncerna kojima je nuklearna energija velika prijetnja. Zbog toga ne prežu ni pred sabotazama samo da bi dokazali koliko su opasne nuklearne elektrane. U inzistiranju na kontroli porasta stanovništva autor vidi oživljavanje teorija "mračnog engleskog svećenika" T. P. Malthusa s kraja 18. stoljeća, a umjesto toga bilo bi puno učinkovitije prebacivanje tehnologije iz industrijskih zemalja u one manje razvijene.

Predzadnje poglavlje "Odgovor Europe, Japana i zemalja u razvoju na naftni šok" (241.-285.)¹⁶ gotovo se isključivo bavi učincima naftnog šoka na ekonomiju zemalja u razvoju i njihovim pokušajima da izađu na kraj s nagomilanim problemima. Autor smatra da je naftni udar za veliku većinu zemalja u razvoju značio kraj razvoja, nemogućnost financiranja industrijskog i poljoprivrednog razvitka i gubitak nade u bolji život koja se pojavila krajem 1960-tih. Zemlje su se suočile s glađu, jer su sva sredstva morale usmjeriti

¹⁴ Potpoglavlja: Kontinentalna Europa izlazi iz ruševina rata; Anglo-američki "velebni plan" protiv Adenauerove Europe; 1957: Amerika na prekretnici; "Chevy iz 1958."; Dolarski ratovi iz 1960-tih; Prihvata se "opcija" Vijetnam; Počeci američkog unutarnjeg truljenja; Slaba spona - funta, puca; De Gaulle je srušen.

¹⁵ Potpoglavlja: Nixon pritišće okidač; Neobičan sastanak u Saltsjöbadenu; Kissingerov naftni šok nakon Yom Kippura; Gospodarske posljedice naftnog šoka; Otkidanje cvijeta s "nuklearne ruže"; Stvaranje anglo-američkog zelenog plana; Kontrola porasta stanovništva postaje "nacionalna sigurnost" Sjedinjenih Država.

¹⁶ Potpoglavlja: "Petrodolarski monetarni poredak" opustošio zemlje u razvoju; Neobična konferencija za tisak u Bonnu; Iz Kolomba stiže politički potres; Atomi za mir postaju *casus belli*; Zlato, kriza dolara i opasni novi potencijali iz Europe; "Slom iz 1979."; Iran, Volcker i Harrisburg.

na plaćanje neophodne nafte. Nesvrstane su zemlje na konferenciji u Kolombu 20. kolovoza 1976. god. izglasale deklaraciju koja je pozivala na "zadovoljavajuće rješenje problema javne zaduženosti", ali njihovi prijedlozi nisu prihvaćeni na godišnjoj sjednici Opće skupštine UN-a iako su imali podršku proizvođača nafte i europskih zemalja, a donekle i Japana. Dolazak na vlast ajatolaha Homeinija autor direktno povezuje s drugim naftnim šokom iz 1979. god., iza koga je slijedio "anglo-američki finansijski šok stoljeća" čime se nastolalo spasiti američki dolar. Time je svjetsko gospodarstvo gurnuto u duboku depresiju.

U posljednjem poglavlju "Uspostava novog svjetskog poretka: Sumrak bogova (Götterdämmerung)" (287.-357.)¹⁷ uspoređuje se moderni anglo-američki liberalizam s lenjinističkim konceptom "avangardne partije", jer oba sadržavaju koncept odabrane elite koja vlada u ime širokih masa. Preuzimanjem monetarnog modela Margaret Thatcher, pogubnog za britansko gospodarstvo, Amerika je potpuno uništila mogućnost ulaganja u vlastitu infrastrukturu i industrijske kapacitete. Umjesto toga "stjecište novca" postali su trgovački centri, kockarnice i luksuzna hotelska naselja. Britanija i Amerika više su se bavile utjerivanjem dugova ne prežući ni od uporabe vojne sile (1982. god. Britanija napada Falklandsko otočje u sastavu Argentine, a SAD 1989. god. zauzimaju Panamu). Tada je pod vodstvom MMF-a stvoren sistem "reprogramiranja dugova" kojega autor smatra potpunom kopijom sistema koji je nametnut Njemačkoj nakon 1919. god.. Padom berlinskog zida otvorila se mogućnost ujedinjenja Europe, što je užasnilo pojedine moćnike koji su brzo morali pronaći način za odvlačenja pažnje europskim državama. Rješenje je bilo u ratu s Sadamom Huseinom.

Na kraju knjige nalazi se "Pogovor" (359.-366.) u kojemu autor ukratko navodi zbivanja u svijetu nakon 1991. god., kada je započeo pisanje ove knjige, čiji su začeci u ranijim razdobljima kao što su raspad Jugoslavije i rat u Čečeniji. Nakon "Pogovora" slijede različiti prilogi.¹⁸

U ovom smo podužem prikazu uspjeli prikazati samo djelić zanimljivih i intrigantnih činjenica kojima obiluje ova knjiga. Iako je većina knjige prepuna statističkih podataka pojedini su djelovi više nalik krimiću, što ju u cjelini čini uistinu zanimljivim štivom. S obzirom na tematiku i način na koji napisana, vjerujemo da će knjiga izazvati oprečne reakcije čitatelja, a time i izazvati nova istraživanja povijesti 20. stoljeća.

Vijoleta Herman

¹⁷ Potpoglavlja: Paul Volcker posuđuje britanski model; Diplomacija oružanom prijetnjom i pohod na Meksiko; Wall Street reprizira 1920-te, ali u stilu MMF-a; Reaganu se razbila tikva o glavu; "Uspjet ćemo uz pomoć svojih prijatelja" (We'll get by with a little help from our friends...); Pad berlinskog zida unosi paniku u neke krugove; Saddam: sredstvo za stvaranje novog svjetskog poretka; Stvama meta: neovisnost Europe i Japana.

¹⁸ "Popis važnijih datuma" (367.-376.); "Osnivači Trilateralne komisije 1973."; "Najvažniji sudionici sastanka Bilderberške skupine u Saltsjöbadenu u Švedskoj, 11. svibnja 1973."; "O autoru"; "Kazalo osobnih imena".